

Hebrew Writers Association in Israel

פניו וגבר

Author(s): ישורון קשת

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. / 1971), pp. 208-211 שבט תשלא פברואר

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23865945>

Accessed: 20-03-2018 08:21 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

רית היטב!) עדיין אינם שומעים עברית. תוציא מתחת ידך מלאכת מחשבת של קצב – מי שמע? עובדה: הרבה פעמים אמרו לי: "אבל כשאתה קורא את זה, יש לזה טעם אחר." ומכאן לקנונים ("סטנדרדים", "סמלים"). כדי שיהיו הדברים קצרים ופוגעים, על הכותב לסמוך על אסוציאציות סמליות. למשל, תחת שיא-ריך לשון בתיאור יצור יפהפה ומשחית, די שיכ-תוב 'וחל השקד'; אבל כמה מקוראיו ראו את זחל השקד? סמלים צריכים להיות מוסכמים, פרי הווי משותף, אם לא עבר משותף. אבל המשותף לישראלים עיקרו בעתיד. ההווה אינו חביב עליהם ביותר אלא כשהם גורפים ממון. ואשר לעבר, הנה נקבצו מארצות רבות, ואף בניהם גדלו ומצויים בנופים חברתיים רבים ולשונותיהם כבבבל. יכתוב אדם 'שקמה'. הרבה דוברי עברית שלמדו תנ"ך אינם יודעים מה היא; ואם הם מכירים אותה, תעלה בהם אסוציאציות של זבובים בשדרות רוטשילד שבתל-אביב. הן לא טיפסו על שקמה, ולא קשרו אליה נדנדה, ולא השחירו את שיניהם בפריה הטובה, שהיא כה נדיבה בו.

וכן נדחקים הכותבים ליצירת כלי-עבודה מלאכתיים, והרבה פעמים מסתפקים ביצירת אפקט קומי שוה לכל נפש, מתוך זרות, או הפתעה, ומוותרים על ההומור, שהרי את שחרם הם מקבילים קצת גם לפי כושרם להצחיק, ובכך הכרח להם לסחוט לפעמים בדל-גיחוך.

הומור יכול להראות והומור יכול להישמע, או גם כך וגם כך. הקולנוע, הטלוויזיה והתיאטראות בישראל קשורים בשלטונות, במישרים או בעקיפים. אשר לשידורי ישראל, ידוע אדע כמה קשה להם להשיג את הרצוי, ואין כלל להאשים בכך לא את ראשי הרשות ולא את ראשי השירותים, היודעים היטב את אשר לפניהם; ואף על פי כן אוי. על התיאטראות אולי צריך לרחם בימים טרופים אלה (הנמשכים מאז הוצגו בראשון לציון האופרות של גולדפאדן). אבל תחת שאגלה את הגלוי, אולי כדאי להזכיר את הנשכח. צבת בצבת עשויה. בלי לשון חיה ממש צולעת הספרות, ובלי ספרות חיה ממש צולעת הלשון. וספרות חיה ממש היא ספרות נשמעת כשם שלשון חיה ממש היא לשון נשמעת.

וצריך לזכור כי גם הומור וגם סאטירה מאבדים מטעמם במרוצת הזמן. ספרות קומית אי-אפשר לכתוב בשביל המגירה ולא בשביל חוקרים בדורות יבואו.

היוצא מזה הוא כי חזרה הלשון העברית לימי בן יהודה (ואולי טרם עברו ימים אלה). אם באמת רוצים בתחייתה, שטרם קרתה, אין להימנע מכפייה. ומאחר שכלי-כפייה יש, צריך רק לא לבזבז אותם. פריסם ותמיכות יפים מאוד, אבל את הקוראים יש ליצור; את השומעים יש ליצור. בלי תרבות לשונית נהיה עלובים מאוד, והלשון היא המודד לתרבותנו; ומודד הלשון והתרבות כאחת הוא ההומור.

עיונים ובחינות

ישורון קשת: פניו וגבו

שנה לפטירת ש"י עגנון

למימים קדמונים ועד ימינו אלה היו גדולי הרוח-היוצר קמים לו לעם-ישראל על-פי-רוב זוגות זוגות. דוד ושלמה; ישעיהו וירמיהו; הלל ושמואל; ר' שלמה בן גבירול ור' יהודה הלוי; אחד העם וביאליק; ברדי-צ'בסקי וטשרניחובסקי; ובדורנו – ש"י עגנון וחיים הזו.

כשאר כל הזוגות האמורים לענייננו גם עגנון והזו לא ממתכת אחת הוצקו ולא ממטמון אחד נחפרו. המיית ים-התכלת יומם וילל רוחות ירושלים לילה לא החרישו בו בעגנון את קול לומדי התורה בבית-המדרש של ביצ'אץ' ואת הלחש הביישני של מי הסטריפא ההולכים שם לאט; ושאוון גלי הדנייפר עם שירת הרוחות בערבות דרום-רוסיה לא החרישו בו בהזז את קריאות הצער ואת אנקות המצוק המתלוות ללידת היישות העברית החדשה, הקמה מאפרה של שריפת השכינה בגלות. זה עוף החול היהודי. יהדות גליציה ויהדות אוקראינה הן שנתנו לנו את שני האחים הגדולים האלה, השונים

אמנם תכלית שוני איש מאחיו, אבל בסופו של חשבון יצטרפו להיות לנו שני צמודי-התווך, שעליהם נשענת הסיפורת העברית בתקופתנו; יתר על כן, הם יצטרפו לשני צדדים של מטבע אחד, מטבע-זהב של היצירה הספרותית שבידנו.

והנה הלך לעולמו האח הבכור, אנוס על פי הטבע שאין עמו תפיסה רוחנית ואין עמו התחשבות עם צרכי-אנוש הרוחניים שיצרנו לנו. הטבע אינו יודע מה זכות יש לה לרוח לתבוע לעצמה מידת זמן וקיום אחרת ושונה ממידת הזמן הגשמי של הקיום הגופני. לפי טעמים וחוקים שאין דעתנו שלטת בהם נותן הוא הטבע מאה וארבע שנות-חיים לאותה צדקת כלילת התום והפשטות, תהיה, שבסיפורו של עגנון, ונהגה בקמצנות כלפי עגנון ז"ל בעצמו, איש-הרוח המורכב, הנור שא עמו, כפסקל, את תהומו המכסה על מירבה של עולמות מתנגדים ומתרוצצים – וקוצב לו רק שמונים ושתים שנות-חיים. כלום לא יכול היה ש"י עגנון להוסיף ולכתוב עוד עשור שנים, עוד תריסר שנים, ואולי אף יותר? הלא כבר היה כדבר הזה לעול-מים!

ועתה, צא וראה, אם אתה שומע, או קורא בעתון, על-אודות פלוגי, אדם זר לך, שנפטר והוא בן 82 במותו, הרי אתה אומר: בשיבה טובה מת האיש, לגבורות זכה; אבל אם נפש קרובה ואהובה היא שמתה עליך – שוב אין לפניך מידת ימים הנערכת לפי הקיום הגשמי, אלא ישות נפשית ורוחנית אשר הסתלקותה אפילו בפרק הזיקנה עשויה לגרום לך צער כאילו בדמי ימיה נעקרה מתוך עולמך, ואתה מתאבל או לא על היפסק קיומו האופייקטיבי של גרגיר אנושות, אלא על הילקח ממך נקודת-מרכז מסוימת ששימשה לך אחיזת-חיים נפשית ומבט-ליווי מאיר של איזה קבע רוחני, כמין כוכב-ציר בשמיך הלייליים.

והנה, דעת לנבון נקל שמותו של רוח-יוצר גדול – גם אם מופלגת תהיה הזיקנה אשר לה זכה – הרי לגבי כל-ל-הדור מוות זה הנהו מה שמותה של נפש קרובה ואהובה, שאין לה תמורה, הוא לגבי הפרוט. היוצר הגדול הוא קרובו היקר ביותר של הכלל, אם אך נשכיל לראות את הכלל כמין יחיד היס-

טורי, המורכב מפרטים אינספורות – ואבל כבד הוא לכלל הזה, בין מדעת בין שלא מדעת, במות עליו היוצר הגדול הזה, גם אם רגיל היה הכלל בקרובו הנעלה עד לבלי הרגיש בו כראוי בחייו, הרי חוש יחוש בחלל הריק שנתהווה עם מותו של זה. אפשר שלא הירבה או לא היטיב להתבונן אל רשמי פניו של הקרוב הגדול והיקר בעוד זה חי, אבל עכשיו שהלז פנה והלך לעולמו – מה הופתע הכלל המפורז לראות והנה גבו של ההולך מביע את מהותו כמעט לא פחות משיכלו לגלות לו פניו שהיו מולטים בלוט של הסתייגות, או מכוסים מסוה לשמירת סוד עצמותו, או מעוותים בלי-הרף מצער, ממא-מץ, מבוז, מרחמים, מתשוקה, חליפות.

יש אנשים שפניהם עשירי הבעה כל-כך, שבדומה לדיבור האנושי ולמלים שבפינו הם משמשים בלי משים להעלמת כוונותיהם ולהסתרת צנינותם לא פחות משהם משמשים לביטוי הגלוי של מהותם, שהרי עצם ריתחת הרגשים והרצונות ועוצמת ההיפעלויות, המשתקפות ברשמי הפנים של בעל הפנימיות העשירה, דיין לעשות את פניו כשטח העליון של מצולה נגרשת עד לקצפה – שטח המסתיר ממילא את עומק פנימיותה של המצולה, את נפתולי ההפכים ואת מאבק הניגודים שבזירת הנפש. רשאי אתה לגרום שפניו של אדם הנם בבואה של חיי-הרצון שלו, והם משקפים את לבטי היסוד האקטיבי שבאדם, בעוד אשר דמות ממללת-ברור של האדם הפאסיבי, של עצמות האדם הכבושה למאסר-עולם בידי גורלו האישי, חתומה לנו דוקה (אל-נא תתמה!) בצלליתו הסתומה לכאורה של האיש ההולך ומתרחק מבינינו לקראת קצו וגבו אלינו. לעומת כתב-החרטומים של הפרצוף, המספר על כל מה שיש בו באדם מן המכוון לעתיד, הרצונות והשאיפות למטרות, המאוויים והחלומות על מה שעוד לא בא, הרי יש במראיתו של הגב מין זעקת-אלם על מה שנגזר על האדם למרות רצונו, על אותה קופה של עקרבי הגורל התלויה לו מאחוריו כמעמסת העבר. מי לא היה תמיד מכיר לפי הגב בלבד, ואפילו מרחוק, את האיש הקרוב לו? אכן, הגב מין פרצוף הוא – פרצופו המפולם של סך-הכלל, של בדיעבד,

של תם ולא נשלם ואין להשיב, של אונס שהחי אינו אחראי לו, בעוד שהוא אחראי גם אחראי (כדברי אחד מחכמי המערב) לרשמי פניו.

ברם, אם אדם נושא באחריות לכל החרות בפניו, הרי ממילא חלה עליו האחריות, ביחוד אם כוח־יוצר הוא, לאותן תהפוכות שברוחו וסתירות שבנפשו וניגודים שביציאתו, שנתגלו לנו בו בימים שראינוהו פנים אל פנים, 'אָן פּאַס' כביכול – וכלום תיתכן פנימיות־אדם בלא הפכים? היש בעולם נפש אשר כולה חטיבה אחת וששלטת בה אחדות שלמה? האם לא גולמית ולמטה מן האנושי תהיה נפש כזו בעינינו?

והנה שנים רבות רואים היינו את ש"י עגנון, קרובו האהוב של הכלל היהודי, וביקשנו להבין בטיב פיצופו המורכב ורש־מיו ההיטרונגיים, אבל מרוב הניגודים שבו לא יכולנו מעולם להכריע ולהורות באצבע על אחת הפנים המתחלפות ביצירתו ולפסוק הלכה מפורשת: זהו עגנון האמיתי, זה ולא אחר, ואילו כל שאר הפנים אינן אלא סטיות ארעיות, זיקות חורגות.

ואם יבוא אדם ויקבע, למשל, שארבע פנים לה ליצירתו של עגנון, ואלה הן: רחל שלו, שגידלה פרידות נאות כגון "עגונות", "והיה העקוב למישור", "בדמי ימיה", "המטפחת", "אגדת רפאל הסופר", "עידו ועינים"; לא זה שלו, שמרחמה הפורה יצאו "הכנסת כלה", "בלבב ימים", "שני תלמידי שהיו בעירנו", "תהילה", וכל אותם סיפורים קטנים וגדולים, חסודים ומצועפי תום, שנושאים האמיתיים הוא המתקת סוד הוזהות של אהבת־ישראל ויראת־שמים, ברית הדת עם הרגשת־החיים היסודית; בלה הלה שלו, שילדה לו את "תמול שלשום" ואת "אורח נטה ללון", את "המל־בוש" ואת "בנערינו ובזקנינו", את "האדונית והרוכל" ואת "ספר המעשים", וזלה שלו, שהביאה לעולם את "הרופא וגרושתו", "פנים אחרות", "עד הנה", "שירה", "בין שתי ערים", "פרנהוף" ועוד – אם בהצעה של חלקה אופקית כזו יבוא אדם לא אובה ולא אשמע לו, כי לא אוכל להשלים בשום־אופן עם סירגול־מדורים כזה של פני עגנון השוֹנות לאמהות ושפחות. עולמו של יוצר־אמן בכלל – ושל משורר־יוצר כעגנון בפרט – אי־

ני לוח־אשקוקי משורטט קו לקו, שחור ולבן נפרדים וחסומים. דומה הוא יותר ליער־קדומים רב־קסמים ורב־סכנות, אשר בו מעיינות־סתר ופלגים שוקקים, כנפי רננים וחיות טרף, נחשים וקופים, אורבים ומזנקים ברוכי יופי וארורי אבדון, כולם מצויים שם בכל מקום, ואין אתר פנוי מהם, מתרוצצים הם בערבוביה נאדרת, המביאה במבוכה את החוקר שנקלע שמה ומחזיקה בו שבי.

כלום לא כך הדבר בגן־אדוני זה, ביצירת עגנון? אמנם ניכרת כאן יד גנן בעיווקם, גיזומם וזמירתם, ופה ושם גם בהרכבתם של צמחי־הדר יחידים, ואפילו בעידורן של ערגות יחידות, אך בשום־אופן לא בעריכות פני הגן ומבנהו כולו – כאן נראה עגנון פאסיבי לגמרי ועומד בעצמו איך־אונים מול העובדות; מול עובדת חוסר כל תיכון מרצון ומראש של כלל יצירתו; מול עובדת המצר־נות המפתיעה של הפכים שלא־אחת הם משולבים כאן אפילו בנושא אחד, שהרי סאטירה דקה ומוצנעת, הנולדת מן ההרחק האמנותי, האירוני, מתלווה כעין ליווי חרישי למוטיב של יראת־שמים. דוגמאות למכביר מצויות בכל כרכי סיפוריו של עגנון – פתח באשר תפתח! – כגון במעשה הלץ הקטן מפיו של אפרים יוסף בס' "תכלית המעשים" וכגון המסופר ב"האשה והחיצונים" שבסיד־רת "סיפורים נאים של ר' ישראל בעש"ט", ואפילו ב"הנידח", למשל. תאמר: הרי זה פולקלור? – אמת, נכון, זה פולקלור, כמו־כן אבל עובדה אומרת דרשני היא, שלתוך כל הפולקלור, ואולי ביחוד לזה של ספיח החסי־דות שבסיפוריו, שזור עגנון חוט של אירוניה, כמו שחסידי ראדין שבפולין היו שוזרים חוט של תכלת חלזון לתוך לובן הצמר של ציציית טלית־קטן שלהם.

וכך, בצדן של מרגליות חדמשמעיות מעטות, שאין עמן שום שעטנו של הפכים שבהרחק, אתה מוצא אצלו פרידות תמות, שבהן אור־יקרות מקליפת נוגה מזלף מברק השיראין של צניעות־התום בדמותה של בת־ישראל כשרה, בת דור שעבר, כגון אפילו ב"עגונות", בעיצומו של הדבר... ופה ושם שיחות של תמימים שאמן יהודי חסוד וגבון־הרחק זה הקדים להן, כרמז לידועי חן, קואפיצינט של אירוניה שאינה רחוקה מן הסאטירה.

מעורבים התחומים ביצירת עגנון, אך לעו-
לם אינם מתמזגים, אלא שומרים על זכותם
להיות יסודות שונים זה מזה ומיוחדים לעצ-
מם. אבל לפי התנדודות והתמורות המהירות
וחילופי ההבעה ברשמי הפנים של הסופר-
האמן אפשר היה לעשות ריקונסטרוקציה
משוערת של הפתיעות ולעמוד מתוך כך על
הדיכוטומיה התהומית שלו ועל הפליאות
שבהשראות המתחלפות, הנובעות מזיקתו
הסימולטאנית לשני הסיטרות, סיטרא של
התקדשות וסיטרא של תודעת שייכותו לחו-
לין, הנכרכים סביב רוח-היוצר בחבלי קס-
מים, אבל מתוך אהבת האמת ומתוך התשו-
קה להיות נאמן לעצמו בכל, גם ביצר
"הרע", כביכול.

התמורות עצמן באו כאן ממקור איראציאונא-
לי, מתהומה של הישות ובתוקף פכותה,
ורק ההכרה, שעניה פקוחה היתה לראותן,
קיימה וקיבלה אותן עליה בהכנעה, כגזרה,
במצוות הצדק של רוח-היוצר, המכ-
פר על אחיות-העינים שברביבו-הגילויים
האישי ההכרחי. חזקה עליו על ש"י עגנון
ז"ל, שאמנם כך היה הדבר אצלו. אצלו,
כי הוא היה מסוג היוצרים היונקים מתוך
תת-ההכרה בנוגע להכרעה בין סיטרא לסיט-
רא ולברירת הצביון כלפי שני העולמות,
העולם היהודי-הספיציפי והעולם האנושי-
הכללי, שהיוצר היהודי השרשי והמודרני
כאחד נתון ביניהם כבין הפטיש והסדן (בלי
שתמיד ברור בהחלט איזהו הסדן ואיזהו
הפטיש). והריני אומר זאת אף על פי שלכ-
אורה יש ברושם של יצירת עגנון כדי להעיד
על ההיפך מזה, כלומר – שבכוונת מכוון הוא
מצרף לפעמים קרובות תמימות גמורה שב-
השתייכות חסודה עם אירוניה, ואפילו עם
סאטירה, שבהרחק ביקורת. ברם, הרגשתי
אומרת לי שתכונה זו, שאצל חיים הזו, למשל,
היא מגיעה לכלל סגולה אמנותית ורוחנית
גם יחד, אינה אלא רושם חיצוני אצל עגנון –
שגם במקום שהוא מפעיל אותה, הריהו עושה
זאת רק מתוך שהוא מכיר את השניות הש-
לטת בו על-כרחו, והוא מבקש להפוך את

הקללה לברכה. מהומת הניגודים והתרוצצות
ההפכים שאתה רואה בפניו של רוח-יוצר
זה, באן-פאס שלו, ודאי עדות-אמת היא.
ואם-כי אין היא עשויה לתת לנו פתרון
לחידת מהותו, למהותה של הפנימיות שמתו-
כה נובעת עצם הקוטביות הכאוזה הזו, הרי
מכל מקום מחזה נפתולי נפילים הוא שנגול
לנו בחזות-פנים זו, כל עוד בחיים עמנו
היתה.

ומלחמת-הפכים דרמטית זו מכל מקום לא
העלימה מאתנו את קו-האופי העיקרי בהווי-
תו של עגנון: שהוא היה קשור בטבורו
לעברו-מוצאו האישי-העדתי, צמוד כל חייו
לידותו ולאווירתה של זו, הערבה עליו,
ומרותק בכל נימי נפשו לעולם המסורת
והדת, שמתוכו יצא ובו היה תקוע כבתוך
עורו לבשרו. ובמלים אחרות: הוא היה איש
העבר, בניגוד להזו, אחיו הצעיר והדגול,
שבעיצומו של הדבר הריהו איש העתיד
ושכל עצם התחקותו על ההווה לגילוייו השו-
נים בעם-ישראל לא באה אלא כדי לבקש
תשובה על השאלה: מה יהיה עליו על עם-
ישראל בעתיד? עגנון לא ידע כלל שאלה
כזו, כי התשובה מוכנה היתה עמו מראש:
תיקון עולמנו הוא בנאמנותו לעברנו המסור-
תי המקודש, וכל התרחקות מן העבר הזה
אינה אלא הרס ואבדון ליהדות. – עגנון לא
גרס שום הליכה קדימה, שום "קידמה" (אפי-
לי בלשון), שלא היתה בעיניו אלא עקירה
מן השורש, שסופה התפוררות. עגנון אחז
בקרנות העבר כדי להציל את הערכין היק-
רים לרוחו ולנפשו כאחד. וכל לבטיו וניגו-
דיו היו רק בתחום האפסיומה הזו.

מעתה שוב לא נראה את פניו חרושי ההפכים
ומחודדי הסתירות. הנתנחם בתקוה שגבו
עמוס הגזירה של ההולך שלא ישוב עוד
לראות את ארץ-החיים יגלה לנו היום מה
שהסתירו פניו תמול שלשום? – אשר לי,
מודה אני, עדיף בעיני להיות טועה עד בלי
די בנוגע לצביונו של החי מאשר למצוא פת-
רון סופי אצל המת.